Teatteri yhteiskunnallisen osallisuuden tilana

Kati Sirèn

Kommentoinut [HA1]: EDITOINTI RAKENTUU MALLISTA HARMAALLA EHDOTUKSIA, KELTAISELLA POISTOEHDOTUKSIA , KOMMENTTIBOKSEJSSA ISOMPIA HUOMIOITA -ANTTI

Lukija saa luvan köhäistä epäilevänä heti alkuunsa - julkinen sektori ja sen rakenteissa vaikuttaminen on yksi missioistani taitelijana. Julkinen sektori on kansalaisvaikuttamisen ja demokratian sekä yhteisen kehittämisen toiminta-alusta, joka on mielestäni alihyödynnetty. Julkinen päätöksenteko koskettaa meitä kaikkia, mutta kosketammeko me julkista koneistoa muuten kuin menoeränä? Taide soluttautuu työssäni rakenteisiin ja pyrkii luomaan vuoropuhelua taideprosessiin osallistuvien välille. Taide mahdollistaa tiedon virtaamisen ja tarjoaa samalla puitteen konventioiden raikkaalle ravistelulle. Taide luo vastuksia itsestäänselvyyksille ja tarjoaa eväitä toisinajattelulle. Taiteilijan paikka kansalaisten ja julkisen sektorin asiantuntijoiden välisenä törmäyttäjänä ja vuoropuheluttajana tuottaa uusia avauksia rakenteiden kehittämiselle sekä kansalais- ja asiantuntijatiedon ristiinpölytykselle.

Tässä artikkelissa avaan osin poleemisestikin kokemuksiani siitä, miksi ja miten julkinen sektori voi hyödyntää teatterintekijää kansalaistiedon ja -taidon kerääjänä, vahvistajana ja kehittäjänä. Vajaan kymmenen vuoden aikana olen ollut toteuttamassa julkisella sektorilla useita erilaisia projekteja, joissa niin sanotut tavalliset kansalaiset, erityisryhmät ja virkamiehet ovat kohdanneet yhteisen toiminnan äärellä. Projektien lähtöimpulssi on vaihdellut taiteellisesta tutkivaan tai kehittävään. Artikkelissa esittelemäni hankkeet ovat tapahtuneet sosiaali- ja nuorisotyön sekä koulutoimen palvelualoilla Valkeakoskella, Etelä-Pirkanmaalla. Rahoitus taiteellisiin interventioihin on tullut sekä julkiselta sektorilta että erilaisista taiteen apurahoituskanavista.

Taideaktivismia

Perinteinen demokratia-ajattelu perustuu suhteellisen rajattuun mielikuvaan kansalaisen osallisuudesta ja osallistumisesta. Yhteiskunnan rakennemuutokset ovat tiivistäneet näkyväksi tarpeen konkreettisesta vuoropuhelusta kansalaisten ja yhteiskunnan välillä.

Kansalaisen arjessa voi olla vaikea hahmottaa politiikan teon ja arjessa tapahtuvan konkreettisen kehittämisen yhteyttä. Äänestäminen ei välttämättä tuota kaikille tuntumaa siitä, että oma ääni ja asia tulevat kuulluksi.

Kommentoinut [HA2]: Pohdin tässä, että nämä kaksi kappaletta sisältävät aika isoja lauseita tai väitteitä. Mietin pitäisikö niiden taustaksi esittää jokin lähde tai sitten ottaa tässäkin oman kokemuksen ääni mukaan? Jos pehmentäisin, niin laittaisin esim. ”Kansalaisen arjessa voi olla vaikea hahmottaa politiikan teon ja arjessa tapahtuvan konkreettisen kehittämisen yhteyttä”

Vaikka osallisuus on viime vuosina noussut sosiaali-, yhteiskunta- ja kulttuuripolitiikan ideaaliksi ja päämääräksi[1], etenkin kuntatasolla on yhä näkyvissä pelkoa ja uskomuksia siitä, että mikäli päätöksentekoprosesseja avataan kansalaisten vaikutukselle, asiat monimutkaistuvat, hidastuvat ja jopa seisahtuvat. Rajattoman tiedonkulun maailmassa saatamme kirkkaasti havaita, että siellä missä julkinen sektori poteroituu tai pyrkii liikaan kontrolliin, siellä kansalaisaktivismi viriää. Tästä esimerkkinä kunta- ja kansalaisaloitteet kuten kansalaisaloite tasa-arvoisesta avioliittolaista sekä sosiaalisen median lukuisat kampanjat, joista mainittakoon Metsähallituksen yhtiöittämistä vastustanut adressi. Näiden rinnalla kansalaisten aktiivisuutta voi yllyttää vaikuttamisen areenoilla, joissa taide tarjoaa avoimen vuoropuhelun ja kehittämisen välineitä ja joista taide itsessään hyötyy kiinnostavina ja yllättävinä sisältöinä.

Osallisuus nähdään tyypillisesti kansalaisten ohjattuna aktivoimisena ja syrjäytymisen ehkäisyn välineenä, millä on potentiaaliset taloudelliset vaikutukset. Tällä hetkellä soveltavan taiteen kentällä trendi-ilmiönä näkyvä hyvinvointitaide on käsitteenä paketoitu kuvaamaan tätä intressiä. Vähemmälle huomiolle on jäänyt ajatus osallistuvasta kansalaisesta yhteiskunnan kehittäjänä. Jälkimmäisen ajattelumallin mukaisesti kansalainen on resurssi, jota osallistaminen vahvistaa. Tämän ajattelun mukaisesti osallistamiseen liittyy myös mahdollisuus jakaa valtaa kansalaiselle.

Paljon on toki tekeillä. Esimerkiksi kaupunkilaisten osallisuutta oman asuinpiirinsä kehittämisessä on viime vuosina pyritty lisäämään etenkin maamme suurimmissa kaupungeissa. Uudistuneen kuntalain velvoittamalla tavalla on käynnissä toimivia kokeiluja kuten virkamiesten tapaamiset asukasilloissa sekä erilaiset some-vaikuttamisen alustat. Olennaista on, miten mallit tavoittavat heidät, jotka eivät usko rakenteisiin, eivätkä osaa toimia niitä hyödyntäen ja niiden ehdoilla. Kaikkien osallisuus on tärkeää, mutta usein aktiivisimmat ja äänekkäimmät eivät ole niitä joiden kokemustietoa yhteiskunta eniten tarvitsisi[2]. Julkisen sektorin tehtäväksi on vakiintunut paitsi tasa-arvon mahdollistaminen niin etenkin ja yhä useammin kaikkein heikoimmista huolehtiminen.

Taiteen tekijänä olen julkisella sektorilla toimiessani pyrkinyt sellaisille rajapinnoille, joissa maan hiljaiset tulevat kuulluksi ja saattanut heidät vuoropuheluun rakenteen ja siinä toimivien asiantuntijatahojen kanssa. Maan hiljaisella tarkoitan tässä esimerkiksi erityisnuoria ja heidän perheitään, päihde- ja mielenterveysongelmaisia, pitkäaikaistyöttömiä ja vastaavasti näiden ryhmien parissa puurtavia julkisen sektorin työntekijöitä. Myös taidekonteksteissa työskennellessäni tekemisen perustana ovat ajankohtaiset yhteiskunnalliset aiheet ja tutkiva työtapa, mistä yleisöt

Kommentoinut [HA3]: Tässä oli useampi lähdeviite, mutta halusitko viitata vielä tiettyihin kohtiin teoksissa.

Kommentoinut [HA4]: Tähän sopisi myös jokin esimerkki. En tiedä kävisikö sellaisesta kansalaisaloitteen eteneminen samaa sukupuolta olevien avioliitosta?

Kommentoinut [HA5]: Tähän ihan vain näin substanssiin liittyvä kommentti: en itse koe, että hyvinvointitaide (tai joidenkin tahojen rakastama käsite hoivataide) olisi trendinomaisesti yleistynyt taiteen kentän puhunnassa. Muiden kuin taiteilijoiden toimesta näin saattaa tosin olla. Sanoisin, että taiteen kenttäväki saa pääosin allergiaa näistä sanoista ja kentän yleinen diskurssi painottaa taiteen soveltavan käytön –termin käyttöä.

[1] Jäppinen (2011: 97-98, 145-150); Pyykkönen (2015: 127-128); Virolainen (2015: 28-30)
[2] Suoranta & Ryynänen (2015: 31)

ja yhteisöt pääsevät aktiivisesti osallisiksi.

Taiteesta kehittämiseen ja takaisin

Aikamme huutomerkkeihin kuuluu huoli yhä kasvavasta joukosta yhteiskunnasta eristäytyvistä nuorista aikuisista. Vuonna 2009 käynnistin Valkeakosken kaupunginteatterin johtajana edelleen eri muodoissa jatkuvan taide- ja kehittämisprojektien sarjan, jonka keskiössä ovat olleet erityisnuorisotyön tahot oppilaitoksissa ja työpajoilla. Seitsemän vuoden aikana on syntynyt neljä laajaa teatteri- ja monitaideprojektia, joihin on osallistunut useita kymmeniä nuoria sekä heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia. Lisäksi mukana on ollut eri taiteenalojen ammattilaisia vahvistamassa ja monipuolistamassa korkean profiilin osaamista. Projektit ovat olleet kestoltaan puolesta vuodesta koko vuoden mittaisiin prosesseihin, joiden kaikkien päätepisteenä on ollut taiteellinen ulostulo: teatteriesitys, monitaiteinen valokuvanäyttely tai videoteos. Etenkin teatteriesitys sisältää vahvan ajatuksen ei vain osallistumisesta ja oman ilmaisun rajojen hahmottamisesta vaan erityisesti eteenpäin sysäävän oletuksen kyvystä kantaa vastuuta ja toimia yhteistyössä erilaisten ihmisten kanssa.

Taideprojektit eivät ole kohdentuneet ainoastaan nuoriin vaan olennaista näille hankkeille on ollut erityisnuorisotyön ammattihenkilökunnan sitoutuminen taiteelliseen prosessiin tasavertaisesti nuorten rinnalla. Ammattihenkilökunnan mukaan ottaminen on osa työtapaani silloinkin kun taiteellinen prosessi itsessään on suunnattu asiakkaille, oltiinpa sitten päihde- tai mielenterveysyksikössä tai vaikkapa vanhusten parissa. Taideprosessit vaativat itsensä altistamista, mikä syventää osallistujien välistä luottamusta, tiedonkulkua ja jakamista. Kohtaaminen asiakkaan kanssa taiteen äärellä on tasapuolista, purkaa arvorakenteita ja vahvistaa merkittävästi ryhmäkoheesiota sekä yksikön kehittymisen päämääriä. Näin henkilökunnan sitoutuminen ropisee suoraan yksikön laariin.

Pajatoiminnan rakenteellinen kehittämisprojekti käynnistyi loppuvuodesta 2012 Valkeakoskella. Pajatoiminnassa oli jo jonkin aikaa ilmennyt ratkaisemattomia organisatorisia ongelmia, toiminnan vakiintumisen liittyviä resurssikysymyksiä sekä vastuun, viestinnän ja tiedonkulun haasteita. Taiteen ja toiminnallisten menetelmien avulla luotsasin kehittämisprosessia, jossa pyrkimyksenä oli löytää keinoja vakiinnuttaa työpajatoiminta ja lisätä verkosto-osapuolten välistä yhteistyötä. Monialaisessa kehittämisprosessissa olivat mukana Valkeakosken kaupungin nuorisotoimi, kasvatus- ja opetustoimi, sosiaalitoimi, työllistämispalvelut ja mielenterveyskeskus sekä lisäksi Työvoiman palvelukeskus ja Valkeakosken seudun ammatillinen koulutuskuntayhtymä. Kehittämisprosessin saldona rakentui ehdotus, joka myöhemmän jalostuksen jälkeen vakiinnutti pajatoiminnan osaksi alueen nuorille suunnattua palveluverkostoa.

Yhteisölliselle taiteelle on luonteenomaista reagoida eri suunnista tuleviin impulsseihin ja tutkia ilmiöitä niiden takana. Tutkimus yhteisöllisessä taiteessa ja sen taustalla on yhtä aikaa käytännöllistä ja vaistonvaraista. Se tarkastelee, rinnastaa ja kärjistää faktatietoa suhteessa kokemukselliseen ja elämykselliseen tietoon. Yhteisöteatterin ammattilaisryhmä, helsinkiläinen osuuskunta DraamaRäätälit, lähti syventämään edellisten taideprojektien tuloksena syntynyttä vuoropuhelua. Joukko pajanuoria otettiin vuonna 2013 mukaan teatterin ammattilaistuotantoon, jonka aiheena oli nuorten syrjäytyminen. Vuoden kuluttua tästä syntyi forumteatteriesitys *Häränsilmä-matka pimeään*, jonka käsikirjoituksen kokemusasiantuntijoina ja sisällönvirittäjinä toimivat nuoret. Nuoret osallistuivat lisäksi näyttämöteoksen videolavastuksen toteutukseen ammattikuvaajan ja –ohjaajan luotsaamana. DraamaRäätälit on kiertänyt esityksellään parin vuoden ajan lukuisissa nuorisoalan ammattilaistapahtumissa ja -seminaareissa, joissa nuorten hauraat ja ravistelevat kokemukset ovat siirtyneet ammattiteatteriesityksen kautta eri alojen asiantuntijoiden kanssa käydyn vuoropuhelun välineeksi. Forumteatteri menetelmänä on tarjonnut väkevän kohtaamispinnan vaikean teeman käsittelyyn ja lisännyt ymmärrystä nuorten kokemusmaailmasta perinteisten tilastofaktojen ohi. Interaktiivinen teatteri toimii myös havainnollisena ja konkreettisena ammatillisen kehittämisen välineenä. Katsojat muuttuvat esitysaktissa aktiivisiksi osallistujiksi fiktion toimiessa arjen ja työelämän teatterillisena tutkimusalustana.

Suoraa toimintaa

Valkeakosken kaupungin hallintokeskuksen luotsaamassa Hyvinvointia perheille (HyPe) -hankkeessa syntyi vuonna 2013 idea peruskouluikäisten lasten vanhemmille kohdennettavasta tukiryhmästä. Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden vanhemmat kutsuttiin mukaan ryhmään, jonka tavoitteena oli tutkia taiteen ja toiminnallisten menetelmien keinoin kokemuksia vanhemmuudesta, kasvatuksesta sekä palveluverkoston toimivuudesta.

Poikkeukselliseksi vanhempaintiimin teki moniammatillinen työntekijäjoukko, johon kuuluivat lastensuojelun sosiaaliohjaaja, vammaispalveluiden palvelupäällikkö, erityisopetuksen koordinaattori sekä sosiaalijohtaja. Ammattilaiset asettuivat mukaan vanhempaintiimin toimintaan tasavertaisina osallistujina. Tämä tarjosi vanhemmille mahdollisuuden matalankynnyksen kohtaamiselle asiantuntijoiden kanssa ja samalla luontevan ja välittömän mahdollisuuden tiedon virtaamiselle sekä perheisiin että rakenteisiin. Taidemenetelmien avulla ryhmästä rakentui nopeasti tasavertainen ja turvallinen ympäristö jakaa hyvinkin herkkiä kokemuksia vanhemmuudesta. Ammattilaisten läsnäolo mahdollisti myös nopean avun yllättävissä ja haastavissa perhetilanteissa. Työskentelyssä syntyi tärkeää tietoa viranomaistyön toimivuudesta, rakenteiden virallisten tavoitteiden ja käytännön kokemusten

välisestä suhteesta. Kun koulun toimintaan liittyvät kysymykset alkoivat poreilla vanhempaintiimissä voimakkaasti, prosessiin kutsuttiin mukaan koulun rehtori ja avustavaa henkilökuntaa. Kysymykset otettiin yhteiseen myllytykseen, jonka jälkeen käsittely jatkui koulun omilla kehittämisfoorumeilla.

Vanhempaintiimitoiminta tuotti kiistattoman positiivisia kokemuksia viranomaisten ja perheiden välisestä yhteistyöstä sekä taiteen tehosta impulsoivana työkaluna. Toiminta jatkuu edelleen ja tavoitteena on laajentaa sitä perhetyön eri alueille. Moniammatillisen työntekijäjoukon sitoutuminen prosessiin ei valitettavasti aina ole mahdollista, vaikkakin se olisi tehokasta ja tarjoaisi oikopolun kehittämiselle.

Kommentoinut [HA6]: Kommenttina vaan, että hienoa työtä kuvattu tässä kappaleessa ja hyvä case-esimerkki!!!

Kommentoinut [HA7]: Tässä vaihdoin lauseen paikkaa.

Vapaan kohtaamisen tila

Taiteen avaukset yhteiskunnallisissa konteksteissa tarvitsevat esimerkkejä ja jaettua kokemusta, jotta tilaajataho, julkinen sektori, saisi konkreettista ymmärrystä toiminnan mahdollisuuksista. Taiteen hyödyntäminen julkisen sektorin kehittämistyössä muokkaa ajattelua tiedon ja tietämisen sijainnista. Näkymättömän asiantuntijatiedon rinnalle olisi lähitulevaisuudessa tuotava rohkeasti kokemusasiantuntijoiden tietoa yhteiskunnan kehittämiseksi. Taiteen keinoin tämä voi tapahtua yhteisissä kohtaamisissa, toiminnan ja osallisuuden kautta. Tämä tarkoittaa asettumista kontaktiin ja kuulolle sekä yhdessä tekemistä, jonka ytimessä on luottamus kansalaisten omaan kykyyn käyttää järkeään ja haluun vaikuttaa yhteisiin asioihin[3]. Taide voi toimia kriittisen tietoisuuden herättelijänä ja kannustajana osallisuuteen. Tasavertainen ja luova prosessi yhteisöä koskettavista teemoista vahvistaa kokemukseni mukaan yhteisön jäsenten itsetuntoa ja itsetuntemusta sekä kokemusta oman elämänsä subjektina olemisesta, kyvystä vaikuttaa ja olla keskeinen osa systeemiä tai yhteiskuntaa.

Kohtaaminen vaatii rohkeutta järjestelmän ja rakenteen edustajilta ja asiantuntijoilta, mutta riskinotto kannattaa. Kohtaamisissa virtaa ymmärrys rakenteiden toimivuudesta molempiin suuntiin ja syntyy uutta tietoa rakenteiden käyttäjäkokemuksesta sekä asiantuntijoiden että asiakkaiden näkökulmasta. Arjen ääni auttaa asiantuntijaa havaitsemaan järjestelmän toimivuutta, sen hauraita kohtia ja aukkoja. Systeemi puolestaan saa kasvot ja avautuu kansalaiselle mahdollisuutena osallistua ja ottaa kantaa.

Teatterintekijänä olen kyselijä ja ihmettelijä. Taiteen tekemisen lähtökohta paikantuu usein provokaation ja avoimen ihmettelyn jännitteiselle akselille. Muiden asiantuntijoiden asemasta poiketen taiteentekijällä on lupa olla tietämättä ja lupa altistaa prosessi avoimille kysymyksille ja tilanteessa syntyvän tietoisuuden ihmettelylle. Tämä mahdollistaa uuden yhteisen ja henkilökohtaisen

[3] Suoranta & Ryynänen (2015: 28)

tiedon syntymisen ja ennen kaikkea vahvan kokemuksen nähdyksi ja kuulluksi tulemisesta ilman ennakkokäsityksiä, määrittelyä tai holhoavuutta. Myös taide kehittyy kohtaamisten avulla sattumista, jotka syntyvät arjen ja mielikuvituksen risteyskohdissa. Ihmisten kokemukset tuovat yhteiskunnallisen resonanssin lisäksi taiteeseen syvyyttä ja kuvia, jotka yllättävät.

_____

Lähteet:

Jäppinen, Tuula (2011). Kunta ja käyttäjälähtöinen innovaatiotoiminta. Kunnan ja kuntalaisen vuorovaikutus palveluja koskevassa päätöksenteossa ja niiden uudistamisessa. Helsinki: Suomen kuntaliitto

Pyykkönen, Miikka toim. (2015). Kulttuuripolitiikan tutkimuksen vuosikirja 2015. Kulttuuripolitiikan tutkimuksen seura r.y.

Suoranta, Juha & Ryynänen, Sanna (2014). Taisteleva tutkimus. Helsinki: Into Kustannus Oy

Virolainen, Jutta (2015). Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cuporen verkkojulkaisuja 26